

КАРЕЛ ЧАНЕК

ВІЙНА З САЛАМАНДРАМИ

Карел Чапек

ВІЙНА З САЛАМАНДРАМИ

Роман «Війна з саламандрами» є визначним твором сатиричної фантастики: водночас романом-антиутопією та романом-попередженням. Є одним з найперших чеських постмодерністичних творів. Містить попередження про загрозу фашизму у Європі, та дошкульну критику капіталізму.

ЗМІСТ

Книга перша ANDRIAS SCHEUCHZERI

1. Дивацтво капітана ван Тоха
2. Пан Голомбек і пан Валента [9]
3. Г. Х. Бонді і його земляк
4. Комерційне підприємство капітана ван Тоха
5. Капітан Й. ван Тох і його дресировані ящери
6. Яхта в лагуні
7. Яхта в лагуні (далі)
8. Andrias Scheuchzeri
9. Ендрю Шейхцер
10. Свято в Новому Страшеці
11. Про людоящерів
12. Синдикат «Саламандра»

Книга друга ЩАБЛЯМИ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

1. Пан Повондра читає газети
2. Щаблями цивілізації
3. Пан Повондра знову читає газети

Книга третя ВІЙНА З САЛАМАНДРАМИ

1. Різанина на Кокосових островах
2. Конфлікт у Нормандії
3. Інцидент у Ла-Манші
4. Der Nordmolch [133]
5. Вольф Мейнерт пише свою книгу
6. Ікс попереджує
7. Землетрус у Луїзіані
8. Верховний Саламандр ставить вимоги
9. Конференція у Вадуці
10. Пан Повондра бере вину на себе
11. Автор розмовляє сам із собою

Книга перша
ANDRIAS SCHEUCHZERI

1. Дивацтво капітана ван Тоха

Якби ви надумали шукати на карті острівець Танамаса, то знайшли б його на самому екваторі, трохи на захід від Суматри. Та якби ви на борту пароплава «Кандон-Бандунг» спитали в капітана Й. ван Тоха, що воно, власне, за острів — ця Танамаса, біля якої він щойно кинув якір, капітан зразу сипонув би довгою лайкою, а потім сказав би вам, що це найпаскудніша діра на весь Зондський архіпелаг, ще нікудишніша від Танабали і принаймні так само богом проклята, як Піні чи Баньяк; що єдина, з дозволу сказати, людина, яка там живе, — коли, звісно, не рахувати отих вошивих батаків, — це п'янюга торговельний агент-метис, напівкубу-напівпортугалець і ще більший злодій, недовірок та свинюка, ніж чистокровний кубу й чистокровний білий разом узяті. І коли є на світі щось богом прокляте, то це богом прокляте життя на оцій богом проклятій Танамасі, сер. А ви б тоді, певне, спитали його, на якого ж біса він кинув коло острова якір, ніби хоче тут затриматись на цілих три дні; а він би сердито засопів і відповів би якимось так, що «Кандон-Бандунг», мовляв, не запливав би сюди тільки по якусь там богом прокляту копру чи пальмову олію; і взагалі, сер, що вам до того? Мені, хай йому біс, дали певні накази, а ви, сер, пильуйте, будь ласка, свого діла. І потім лаявся б так довго та рясно, як годиться вже немолодому, але на свої літа ще бадьорому капітанові пароплава.

Та якби ви, замість допитуватися, полишили капітанові ван Тоху бурчати й клясти собі під ніс, то, напевне, дізналися б більше. Хіба ж по ньому не видно, як йому кортить вилити все, що накупіло на серці? Тільки не займайте його, і накопичене в ньому роздратування само знайде собі вихід.

— Ви лиш послухайте, сер, — вибухне він. — Отим великим панам, що сидять в Амстердамі, отим проклятушим жмикрутам раптом спали на думку перли: мовляв, пошукайте десь там, голубе, перлів. Адже тепер, мовляв, усі казяться за перлами і так далі.

Капітан обурено сплюне:

— Авжеж, вам треба вкладати грошики в перли! А все від того, що ви, лебедики, весь час хочете воювати або ще чогось такого. І труситесь за свої гфаманці, ось воно що. А називається це — криза, сер.

Капітан Й. ван Тох задумається на хвилю, чи не зав'язати з вами розмову на економічні теми: адже тепер ні про що інше й не говорять. Але тут, коло Танамаси, для цього занадто велика спека, лінощі змагають. І капітан ван Тох тільки махне рукою та пробурчить:

— Легко сказати — перли! На Цейлоні їх, сер, вигребли на п'ять років наперед, на Формозі заборонили добувати. А вони тобі: пошукайте нових родовищ, капітане ван Тоху. Зазирніть на ті богом прокляті островці — може, там знайдете цілі обмілини з самих скойок. — Капітан із презирства гучно висякується в блакитну хусточку. — Ті пацюки в Європі думають собі, ніби тут іще можна щось таке знайти, про що ніхто не знає. Та й дурні ж, господи праведний! Як вони ще не додумались вимагати, щоб я кожному тутешньому батакові в писок заглядав — чи не блищать там перли. Нові родовища! В Падангу є новий бордель, це правда, але нові родовища?.. Я тут, сер, усі острови знаю як свої п'ять пальців... Від Цейлону аж до отого богом проклятого Кліппертоне. І коли хто думає, ніби тут можна ще знайти щось таке, на чому можна заробити, то — прошу дуже й бажаю успіху, сер. Я тут уже тридцять років плаваю, а тепер ці йолопи захотіли від мене, щоб я тут щось нове відкрив! — Ця вимога здасться капітанові ван Тоху такою образливою, що

йому аж дух перехопить від гніву. — Хай пошлють сюди якого-небудь зеленого шмаркача, то він їм тут навідриває такого, що вони й роти пороззявляють! Але сподіватися цього від людини, що знає тутешні краї, як капітан ван Тох... Самі погодьтеся, сер! У Європі — там би, певне, ще можна дещо відкрити, але тут... Адже люди пруться сюди лиш на те, щоб винюхати, що тут можна зжерти. А власне, і не зжерти, а що тут можна купувати й продавати. Якби в цих богом проклятих тропіках, сер, іще знайшлося щось варте хоч щербатого мідяка, то вже коло нього стоятимуть три агенти й махатимуть зашмарканою хусточкою суднам із семи держав, щоб там пристали. Ось воно як, сер. Я, даруйте, знаю тут усе краще, ніж колоніальна адміністрація її величності королеви.

В капітані ван Тоху вже давно клекоче справедливий гнів, але йому нарешті вдається стримати його.

— Бачите онде отих двох ледацюг? То шукачі перлів із Цейлону, прости господи, сингальці — такі, як їх бог сотворив, тільки не знаю, нащо він це зробив. Оце стерво я й вожу тепер із собою і як знайду клаптик берега, де нема вивіски «Агентство», або «Батя»^[1], або «Митниця», пускаю їх у воду шукати скойок. Отой менший дармоїд поринає на вісімдесят метрів; на Принцових островах був підняв з дев'яностометрової глибини ручку від кінознімального апарата, але перли, сер, — де там! Ані знаку. Нікчемне ледащо оці сингальці. Ось яка в мене богом проклята робота, сер: удавай, ніби скуповуєш пальмову олію, а тим часом шукай нові родовища перлівниць. Може, вони ще захочуть від мене, щоб відкрив якийсь невідомий материк? Ну що це за служба для порядного капітана торговельного флоту, га, сер? Й. ван Тох не якийсь там пропащий авантюрист. Це вже даруйте, сер.

І так без кінця. Море велике, а океан часу не має меж. Плюй не плюй у море — води в ньому не прибуде; ч кляни не кляни свою долю — цим її не зміниш. Отож після стількох вступів та відступів ми нарешті дійдемо до тієї хвилини, коли капітан голландського судна «Кандон-Бандунг» Й. ван Тох, сопучи й лаючись, спускається в шлюпку й пливе до кампонгу^[2] на Танамасі переговорити з п'яним метисом, напівкубу-напівпортугальцем, про деякі комерційні справи.

— Sorry, Captain^[3], — сказав нарешті метис, — але тут, на Танамасі, ніяких скойок нема. Ці смердючі батаки, — додав він із безмежною огидою, — жеруть і медуз. Вони більше живуть у воді, ніж на землі, в них і жінки так просмерділись рибою, що ви не можете собі уявити... Про що пак я? А, ви питали про жінок.

— А нема тут де-небудь такого клаптика берега, де батаки не лазять у воду? — спитав капітан.

Напівкубу-напівпортугалець покрутив головою.

— Нема, сер. Хіба що Девл-Бей^[4], але це для вас не годиться.

— А чому?

— Тому, що... туди не можна нікому, сер. Налити вам, капітане?

— Thanks^[5]. Там що — акули?

— І акули, і взагалі, — промимрив метис. — То погане місце, сер. Батакам не сподобається, коли хтось туди полізе.

— А чому?

— Бо там чорти, сер. Морські чорти.

— А що ж воно таке. — морський чорт? Риба якась?

— Та ні, не риба... — ухильно промимрив метис. — Просто чорт, сер. Підводний чорт. Батаки їх називають тапа. Тапа. І там нібито в них своє місто — у тих чортів. Налити вам?

— А який він із себе... той морський чорт?

Напівкубу-напівпортугалець здвигнув плечима.

— Чорт, та й годі, сер. Я його раз бачив... Тобто саму голову. Я вертався човном від мису Гарлем... і раптом переді мною вистромилася з води головешка.

— Ну і яка вона була? На що схожа?

— Довбешка, як... як у батака, тільки зовсім лиса.

— А може, то й справді був батак?

— Ні, сер. Адже там жоден батак у воду не полізе. А потім... воно кліпало на мене *нижніми повіками*, сер. — Метис аж здригнувся від страшної згадки. — Нижніми повіками, і вони в нього закривають усе око. То був тапа.

Капітан Й. ван Тох покрутив у товстих пальцях склянку з пальмовим вином.

— А ви не були п'яні, га? Не нажлуктились під саму зав'язку?

— Був, сер. Якби ні, то я б не поплив тою дорогою. Батаки не люблять, коли хтось тих... чортів турбує.

Капітан ван Тох похитав головою.

— Ніяких чортів нема. А якби були, то вони скидалися б на європейців. То, мабуть, була якась велика рибина абощо.

— У риби нема рук, сер, — пробелькотів напівкубу-напівпортугалець. — Я не батак, сер, я ходив до школи в Бадьюнгу... я, може, й досі пам'ятаю десять заповідей та всякі там мудрі науки. Хіба таки освічений чоловік не розбере, де чорт, а де тварина? Та спитайте в батаків, сер.

— Це все дикунські забобони, — сказав капітан рішуче, з добродушною зверхністю освіченої людини. — З наукового погляду це безглуздя. Бо чорт не може жити у воді. Що йому там робити? Ти, хлопче, не вір тубільським балачкам. Просто хтось назвав ту бухту Чортовою, і відтоді батаки бояться її. Ось воно як, — сказав капітан і ляснув м'ясистою долонею по столу. —

Нічого там нема, хлопче, це ясна річ із наукової точки зору.

— Атож, сер, — погодився метис, що ходив до школи в Бадьюнгу. — Але жодна розумна людина в Девл-Бей не поткнеться.

Капітан Й. ван Тох почервонів.

— Що? — ревнув він. — Ах ти смердючий кубу! Ти думаєш, що я злякаюся твоїх чортів? Це ми ще побачимо!

І, підводячись зі стільця всім громадищем своїх двохсот фунтів, додав:

— Я з тобою тут часу не марнуватиму, бо мені треба дбати про бізнес. Але зятям собі: у голландських колоніях ніяких чортів нема! Коли є які, то тільки у французьких. Там, може, й знайдуться. А тепер поклич мені старосту цього паскудного кампону.

Вищеназваного урядовця не довелося довго розшукувати: він сидів навпочіпки перед метисовою крамничкою й жував цукрову тростину. То був літній добродій, зовсім голий і значно худіший, ніж звичайно старости в Європі. Трохи позаду нього, дотримуючи належну відстань, сиділо так само навпочіпки все село, із жінками й дітлахами включно, і, очевидно, дожидало, що його зніматимуть для фільму.

— Слухай-но, хлопче, — звернувся капітан ван Тох до старости по-малайському (так самісінько він міг би говорити й по-голландському чи по-англійському, бо достойний старий батак не тямив по-малайському ні слова, і напівкубу-напівпортугалець мусив перекладати все, що говорив капітан, на батацьку мову; але капітан із якихось міркувань вважав, що найдоречніше буде говорити по-малайському). — Слухай-но, хлопче, мені треба кількох рослих, дужих, відважних чоловіків, щоб пішли зі мною на влови. Зрозумів? На влови.

Метис переклав усе це, і староста закивав головою: розумію, мовляв. А потім звернувся до ширшої аудиторії

й виголосив промову, сприйняту з видимим схваленням.

— Ватажок каже, — переклав метис, — що все село піде на влови з туаном^[6] капітаном, куди туан захоче.

— От бач. Тоді скажи їм, що ми підемо добувати скойки в Девл-Бей.

На чверть години розгорілась запальна дискусія, в якій узяло участь все село, особливо старі баби. Нарешті метис обернувся до капітана.

— Кажуть, що до Девл-Бею не можна.

Капітан почав червоніти.

— А чого це?

Метис знизав плечима:

— Бо там тапа-тапа. Чорти, сер.

Капітанове обличчя набрало фіалкового відтінку.

— То скажи їм, що як не підуть... я їм усі зуби повибиваю... вуха пообриваю... перевішаю їх... і спляю весь їхній вошивий кампонт. Розумієш?

Метис сумлінно переклав сказане, і знову почалась тривала і жвава нарада. Врешті метис обернувся до капітана:

— Вони кажуть, що поїдуть до Паданга скаржитися поліції, бо туан їм погрожував. На це, мовляв, є закони. Староста каже, що так цього не полишить.

Капітан Й. ван Тох почав синіти.

— То скажи йому, — ревнув він, — що він...

І говорив без перерви добрих одинадцять хвилин.

Метис переклав усе, наскільки вистачило в нього запасу слів; батаки знову розпочали довгі, проте ділові дебати, а тоді він переклав капітанові їхню ухвалу:

— Вони кажуть, сер, що згодні не скаржитись до суду, якщо туан капітан сплатить штраф місцевій владі. Вимагають... — метис завагався, — двісті рупій. Але це трохи забагато, сер. Скажіть, що дасте п'ять.

Обличчя капітана ван Тоха взялося брунатними плямами. Спочатку він сказав, що вимордує всіх батків

на світі, потім зменшив свої претензії до трьохсот стусанів ногою під зад, а врешті погодився задовольнитись тим, що зробить із старости опудало для колоніального музею в Амстердамі; батаки, зі свого боку, знизили свої вимоги з двохсот рупій до залізної помпи з колесом і кінець кінцем уперлись на тому, щоб капітан дав ста; рості як штраф бензинову запальничку.

— Дайте їм запальничку, сер, — порадив йому напівкубу-напівпортугалець. — У мене на складі є три — правда, без ґнотів.

Так на Танамасі був відновлений мир; але капітан ван Тох розумів, що тепер уже йдеться про престиж білої раси.

По обіді від голландського судна «Кандон-Бандунг» відпливла шлюпка, в якій сиділи подальші особи: капітан Й. ван Тох, швед Єнсен, ісландець Гудмундсон, фінн Гіллемайнен і два норці-сингальці. Шлюпка взяла курс прямо на затоку Девл-Бей.

О третій годині, порі найбільшого відпливу, капітан уже стояв на березі, шлюпка крейсувала метрів за сто від узбережжя, щоб пильнувати, чи нема акул, а обидва норці-сингальці, голі, з ножами в руках дожидалися наказу пірнати.

— Ну, давай ти, — сказав капітан вищому з двох.

Сингалець стрибнув у воду, кілька кроків брів по мілкому, а тоді пірнув. Капітан втупив очі в годинник.

За чотири хвилини й двадцять секунд метрів на шістдесят лівіше виринула з води темно-смаглява голова, й у відчайдушному поспіху і водночас якимись дивно скутими рухами сингалець подерся на каміння, стискаючи в одній руці ніж, а в другій — скойку-перлівницю.

Капітан насупився.

— Ну, що там? — сердито кинув він.

Сингалець усе дряпався на каміння, і голос його затирався з переляку.

— Що сталося?! — закричав капітан.

— Сагібе, сагібе... — прохарчав норець і, хапаючи ротом повітря, впав на березі. — Сагібе... сагібе...

— Акули?

— Джини, — простогнав сингалець. — Чорти, пане. Тисячі й тисячі чортів! — Він затулив кулаками очі. — Повно чортів, пане!

— Дай сюди скойку, — наказав капітан і розкрив її ножом. У скойці була невеличка чиста перлина. — А більше не знайшов?

Сингалець вийняв із торбинки, що висіла на шиї, ще три скойки.

— Там вони є, пане, але ті чорти їх стережуть... Дивились на мене, як я оці відрізував... — Його кошлата чуприна наїжачилася від жаху. — Сагібе, не треба тут!

Капітан порозкривав скойки; у двох не було нічого, зате в третій знайшлася перлина з горошину завбільшки, кругла, як кулька ртуті. Капітан ван Тох подивився на неї, тоді на сингальця, що скулився долі, тоді знов на перлину.

— Слухай, — нерішуче сказав він. — А може, ще раз пірнеш?

Сингалець мовчки покрутив головою.

В капітана ван Тоба аж язик засвербів сипнути лайкою, але, на власний подив, він помітив, що говорить тихо і майже лагідно:

— Не бійся, хлопче. А які вони з себе, ті... чорти?

— Як малі діти, — прошепотів сингалець. — Із хвостом, пане, а заввишки отакі, — він показав рукою десь на метр двадцять від землі. — Стояли круг мене й дивилися, що я там роблю... прямо колом обступили... — Сингальця аж затіпало. — Ні, ні, сагібе, не треба тут!

Капітан ван Тох на хвильку замислився:

— А що, вони кліпають нижніми повіками, чи як?

— Не знаю, пане, — прохрипів сингалець. — Їх там... десять тисяч!

Капітан озирнувся на другого норця; той стояв віддалеки, метрів за півтора, і байдуже чекав наказу, поклавши руки на плечі; бо й справді, куди ж діти руки голій людині, як не покласти на власні плечі? Капітан мовчки кивнув йому, і низенький сингалець плигнув у воду. За три хвилини й п'ятдесят секунд він виринув і подерся на каміння. Руки ледве слухались його.

— Вилазь, вилазь! — гукнув капітан, але потім глянув уважніше і прожогом кинувся, переплигуючи з каменя на камінь, до тих рук, що розпачливо хапались за опору.

Важко було повірити, що така туша може так стрибати. В останню мить він ухопив одну руку й сопучи витяг сингальця з води. Тоді поклав його на великий камінь і втер піт із обличчя. Сингалець лежав нерухомий; одна литка в нього була обдерта до кістки — видно, об каміння, — але інших ушкоджень не було видно. Капітан відтяг йому повіку вгору й побачив лише білок зачоченого під лоб ока. Ні скойок, ні ножа у норця не було.

В ту хвилину шлюпка з матросами завернула до берега.

— Акули, сер! — гукнув швед Єнсен. — Шукатимете ще?

— Ні, — відповів капітан. — Пливіть сюди, заберіть оцих двох.

— Гляньте, сер, як тут раптом помільшало, — зауважив Єнсен, коли шлюпка вже прямувала до пароплава — Звідси така мілина аж до берега, — показав він, тикнувши веслом у воду. — Наче тут під водою якась гребля.

Менший сингалець опритомнів аж на судні. Він сидів, зіпершись підборіддям на коліна, й трусився всім тілом.

Капітан відіслав матросів геть і теж сів, широко розставивши ноги.

— Ну, розкажуй. Що ти там побачив?

— Джинів, сагібе, — прошепотів низенький сингалець; у нього засіпались уже й повіки, а все тіло взялося «сиротами».

— А... які вони з себе? — хрипко спитав капітан.

— Як... як... — сингалець знову закотив очі під лоба.

Капітан ван Тох несподівано моторно ляснув його рукою по обох щоках, щоб вернути до тями.

— Thanks, сагібе, — шепнув низенький сингалець, і в його очах знову з'явилися чоловічки.

— Вже минулося?

— Вже, сагібе.

— Були там скойки?

— Були, сагібе.

Капітан Й. ван Тох провадив свій допит напрочуд терпляче й доскіпливо. «Так, пане, там чорти. Скільки їх? Тисячі. На зріст вони як десятирічна дитина, пане, і майже чорні. Плавають у воді, а по дну ходять ногами. Так, як ви або я, сагібе, тільки похитують тулубом — туди-сюди, туди-сюди, весь час... Так, пане, і руки мають, як люди. Ні, без пазурів, а наче дитячі ручки. Ні, сагібе, не рогаті й не кудлаті. Так, хвіст ніби риб'ячий, тільки без пірець. А голова велика, круглу, як у батака. Ні, нічого не казали, пане, тільки якось так наче цмокали...» Зрізаючи скойки на глибині метрів шістнадцять, сингалець відчув на спині доторк неначе маленьких холодних пальців. Озирнувся, а їх довкола сотні. «Цілі сотні, пане, — одні плавають, другі стоять на камінні, і всі дивляться, що я там роблю. Я впустив ніж і скойки — та мерщій угору. Виринаючи, вдарився об кількох чортів, що плавали наді мною, а що було далі, того вже не відаю, сагібе».

Капітан Й. ван Тох довго, замислено дивився на низенького норця, що сидів і трусився всім тілом. «Із

нього вже не буде ніякого пуття, — сказав він собі. — З Паданга відішлю його додому на Цейлон». Крекчучи й сопучи, він подався до своєї каюти. Там він витрусив із паперового пакетика на стіл дві перлини. Одна була малесенька, як піщинка, друга — з горошину завбільшки і мінилася рожевувато-сріблястим полиском. Капітан голландського судна пирхнув собі під ніс і вийняв із шафки пляшку ірландського віскі.

На шосту годину він знову звелів відвезти себе шлюпкою до кампону, до того самого метиса — напівкубу-напівпортугальця.

— Тодді^[7], — сказав він і більше за весь вечір не промовив і слова.

Сидів на веранді під гофрованою бляхою, держав у товстих пальцях склянку з товстого скла, пив, відпльовувався й похмуро зирив з-під кошлатих брів на худющих рудих курей, які видзьобували бозна-що на брудному витоптаному подвір'ячку між пальмами. Метис остерігався говорити й тільки підливав Тодді. Капітанові очі помалу набігали кров'ю, а пальці вже не слухались його. Майже смеркало, коли він устав зі стільця й підсмикнув штани.

— Вже йдете спати, капітане? — чемно спитав метис — напівчорт-напівдиявол.

Капітан штрикнув перед себе пальцем.

— Хотів би я побачити, — сказав він, — чи є ще де на світі такі чорти, щоб я їх не знав. Слухай, де тут той богом проклятий норд-вест?

— Отам, — показав метис. — Куди ви йдете, сер?

— До пекла, — відповів капітан Й. ван Тох. — Подивитись на Девл-Бей.

Із того вечора й почалося дивацтво капітана Й. ван Тоха. До кампону він вернувся аж удосвіта; не промовивши й слова, поплив шлюпкою на судно, а там

замкнувся в каюті й не виходив до самого вечора. Це ще нікого не здивувало, бо «Кандон-Бандунг» мав дещо навантажити з дарів острова Танамаси — копру, перець, камфору, гутаперчу, пальмову олію, тютюн і робочу силу; та коли ввечері йому доповіли, що все повантажено, він тільки засопів і сказав:

— Шлюпку. До кампону.

І знову повернувся аж удосвіта. Швед Єнсен, що допомагав йому піднятися на палубу, спитав просто задля чемності:

— То сьогодні відпливаємо, капітане?

Капітан крутнувся, ніби його шпигнули ззаду шилом.

— А тобі що до того? — визвірився він. — Ти пильнуй свого діла!

І цілий день «Кандон-Бандунг» не знати чого стояв на якорі за милю від узбережжя Танамаси. А ввечері капітан вивалився зі своєї каюти й звелів:

— Шлюпку. До кампону.

Низенький грек Запатіс подивився йому вслід одним сліпим, а другим косим оком і прокаркав:

— Братва, наш старий або ж дівку там собі підчепив, або ж зовсім сказився.

Швед Єнсен спохмурнів і grimнув на нього:

— А тобі що до того? Ти пильнуй свого діла!

Потім удвох з ісландцем Гудмундсоном узяв малу шлюпку й поплив до Девл-Бею. Вони сховалися зі шлюпкою за скелями й стали чекати, що буде далі. Над затокою походжав капітан, ніби дожидав когось; час від часу він зупинявся й цмокав язиком: «Ц-ц-ц!»

— Диви, — сказав Гудмундсон і показав на море, що виблискувало червоним золотом у промінні заходу.

Єнсен нарахував два, чотири, шість гострих, мов коси, акулячих плавців, що рухалися до Девл-Бею.

— Сто чортів! Скільки їх тут! — пробурмотів він.

Щохвилини котрась із тих кіс поринала, над водою мелькав хвіст, а у воді бурхало. Капітан ван Тох на

березі почав розлючено підплигувати, хрипко лаятись і погрожувати акулам кулаком. Потім настало коротке тропічне смеркання, і над островом вплив місяць; Енсен узявся за весла й підплив до берега на ферлонг відстані. Капітан уже сидів на каменюці й цмокав; «Ц-ц-ц...» Біля нього щось ворушилось, але що саме — в сутінках не можна було розгледіти. «Схоже на тюленів, — подумав Енсен, — але тюлені не так лаять». «Воно» вириналило з води між скелями й чапало по берегу похитуючись, наче пінгвіни. Енсен потихеньку гребнув кілька разів і спинив шлюпку за півферлонга від капітана. Так, капітан щось говорить, але що — спробуй розбери: здається, по-малайському чи по-тамільському. Розмахує руками, ніби щось кидає тим тюленим (але то не тюлені, відзначив собі Енсен), і джергоче по-китайському чи по-малайському. В ту хвилину в Енсена вислизнуло з руки підняте весло й ляпнулось у воду. Капітан підвів голову, встав і підійшов кроків на тридцять до води. І раптом у його руці щось заблискало й гучно залящало: капітан стріляв з браунінга в бік шлюпки. Майже водночас у затоці зашуміло, завирувало, заклекотіло, ніби тисячі тюленів стрибали у воду; але Енсен із Гудмундсоном уже налягли на весла й чимдуж гнали свою шлюпку за найближчий мисок. А коли вернулись на судно, не сказали нікому нічого. Ці північани таки вміють мовчати. Над ранок вернувся капітан; він був насуплений і лютий, але не сказав ні слова. Лише коли Енсен допомагав йому піднятись на борт, дві пари голубих очей зустрілись у холодному, допитливому погляді.

- Енсене, — сказав капітан.
- Так, сер.
- Сьогодні відпливаємо.
- Так, сер.
- У Сурабайї я вас розрахую.
- Так, сер.

І все. Того ж таки дня «Кандон-Бандунг» рушив до Паданга. З Паданга капітан Й. ван Тох послав у Амстердам своїй фірмі пакуночок, застрахований на тисячу двісті фунтів стерлінгів. А водночас, телеграмою, прохання про відпустку на рік. Настійна потреба через стан здоров'я і так далі. Потім вештався по Падангу, поки знайшов потрібну йому людину. То був дикун із Борнео, даяк, що його часом наймали англійці-туристи, коли хотіли подивитись, як полюють на акул: даяк робив це ще по-старому — озброєний самим лише довгим ножом. Він був, очевидно, людоджер, але мав свою тверду таксу: п'ять фунтів за акулу й хазяйські харчі. Треба сказати, на нього страшно було дивитися: обидві руки, груди й стегна пообдирані об акулячу шкіру, а ніс і вуха оздоблені акулячими зубами. Прозивали його Shark^[8].

От із цим даяком капітан Й. ван Тох і подався на острів Танамаса.

2. Пан Голомбек і пан Валента^[9]

Було гаряче редакційне літо, пора, коли не відбувається нічого, ну так-таки нічого, коли завмирає політика й немає ніякої ситуації в Європі; а проте і в цю пору читачі газет, які лежать у агонії нудьги десь на берегах вод або в ріденькому затінку дерев, деморалізовані сонцем, природою, сільським спокоєм і взагалі здоровим, простим життям у відпустці, чекають — хоча й розчаровуючись день у день, — що хоч у цьому номері буде щось нове, підбадьорливе: якесь там убивство, або війна, або землетрус, одне слово — Щось; а коли не знаходять його, то жмакають газету і з прикрістю оголошують, що в цій газеті нема нічого, ну просто-таки Нічого, що читати її не варт і що вони її більше не передплачуватимуть.

А тим часом у редакції сидять, мов сироти, п'ятеро чи шестеро співробітників — бо решта колег теж у відпустці, де вони так само роздратовано жмакають газети й нарікають, що сьогодні в цій газеті нема нічого, ну просто-таки Нічого. А зі складальні виходить метранпаж і докірливо мовить:

— Панове, панове, ще нема передовиці на завтра.

— То дайте... ну, оту статтю... про економічне становище Болгарії, — відказує один із редакційних сиріт.

Метранпаж тяжко зітхає:

— А хто ж її читатиме, пане редакторе? Знов у цілому номері не буде Нічого Читабельного.

Шестеро редакційних сиріт зводять очі до стелі, ніби там можна знайти Щось Читабельне.

— От якби сталося Щось, — нерішуче озивається один.

— Або якби добути... якийсь... цікавий репортаж, — докидає другий.

— Про що?

— Не знаю.

— Або вигадати... якийсь новий вітамін, — буркає третій.

— Улітку? — скептично перепитує четвертий. — Е, ні, вітаміни — це для освіченої публіки, воно більше підходить на осінь.

— Та й спека ж, господи, — позіхає п'ятий. — От якби що-небудь про полярні краї.

— Але що?

— Та що-небудь. Як про отого ескімоса Вельцля^[10]. Обморожені пальці, вічна мерзлота і таке інше.

— Сказати легко, — каже шостий. — Та звідки його взяти?

У редакції запановує безнадійна тиша.

— Яв неділю був у Євічку... — нерішуче озвався метранпаж.

— Ну, і що там?

— Та казали, буцімто приїхав у відпустку один там капітан Вантох. Він буцімто родом звідти — з Євічка.

— Який Вантох?

— А такий гладкий. Він буцімто капітан морського судна, той Вантох. Розказують, ніби десь там добував перли.

Пан Голомбек презирнувся з паном Валентою.

— Де ж він їх добував?

— На Суматрі... Й на Целебесі... Одне слово десь там. Він буцімто тридцять років там прожив.

— Так це ж ідея, — сказав пан Валента. — З цього може вийти першорядний репортаж. Поїдемо, Голомбеку?

— Що ж, можна спробувати, — відказав пан Голомбек і встав зі столу, на якому сидів.

— А онде він, — сказав їм хазяїн готелю в Євічку.

За столиком у садку сидів, широко розставивши ноги, огрядний добродій у білому кашкеті, пив пиво й замислено водив по столу грубим вказівним пальцем. Обидва газетярі попростували до нього.

— Редактор Валента.

— Редактор Голомбек.

Огрядний добродій підвів очі.

— What? Що?

— Я редактор Валента.

— А я редактор Голомбек.

Огрядний добродій статечно звівся на стільці.

— Captain van Toch. Very glad^[11]. Сідайте, хлопці.

Обидва репортери охоче сіли й поклали перед собою блокноти.

— Що питимете, хлопці?

— Зельтерську з малиновим сиропом, — сказав пан Валента:

— З малиновим сиропом? — недовірливо перепитав капітан. — А чого це? Хазяїне, принесіть їм пива. То чого ви, власне, хочете? — спитав він, зіпершись ліктями на стіл.

— Це правда, пане Вантох, що ви тут народилися?

— Ja^[12]. Народився.

— А скажіть, будь ласка: як ви попали на море?

— А через Гамбург.

— І давно вже ви капітан?

— Двадцять років, хлопче. Документи тут, — із притиском сказав капітан, поплескавши по нагрудній кишені. — Можу показати.

Панові Голомбеку дуже хотілось побачити, які на вигляд капітанські документи, але він стримав це бажання.

— Чималий шмат світу побачили за ці двадцять років, пане капітане, правда?

— Ja. Чималий.

— Де ж ви бували?

— Java. Borneo. Philippines. Fidji Islands. Solomon Islands. Carolines. Samoa, Damned Clipperton Island. A lot of damned islands^[13], хлопче. А що?

— Та просто так, цікаво. Ми б хотіли, щоб ви нам розповіли більше.

— Ja. Просто так, еге? — Капітан втупив у них свої блідо-голубі очі. — То ви з роїсе... з як її... з поліції, еге?

— Ні, пане капітане. Ми з газети.

— Ага, з газети. Reporters^[14], так? Ну, то пишіть. Captain J. van Toch, капітан судна. «Кандон-Бандунг»...

— Як?

— «Кандон-Бандунг», порт Сурабайя. Мета подорожі — vacances... як це буде?

— Відпустка.

— Ja, хай йому біс, відпустка. Отак і надрукуйте в своїй газеті, хто прибув. А тепер сховайте свої блокноти, хлоп'ята. Your health^[15].

— Пане ван Тох, ми прийшли до вас, щоб ви нам розповіли щось із свого життя.

— А навіщо?

— Ми надрукуємо в газеті. Публіці буде дуже цікаво прочитати про далекі острови, про все, що там бачив і чого зазнав їхній земляк, чех, родом з Євічка.

Капітан закивав головою.

— Це правда. Так, хлопче, я єдиний capitain на весь Євічек. Що так, то так. Кажуть, ніби є з тутешніх ще один капітан, такий... із як його... з каруселі, але, по-моєму... то не справжній капітан, — додав він довірчим тоном. — Тут уся річ у тоннажі, розумієш?

— А який тоннаж був у вашого судна?

— Дванадцять тисяч тонн, юначе.

— О, то ви були солідний капітан!

— Я, солідний, — поважно сказав капітан. — Хлопці, у вас є гроші?

Журналісти трохи невпевнено презирнулися:

— Є, але небагато. А вам треба грошей, капітане?

— Я. Грошей мені треба.

— Ну от бачте. Коли розповісте нам багато, ми все запишемо для газети, а вам заплатять.

— Скільки?

— Ну... може, й тисячу, — щедро пообіцяв пан Голомбек.

— Pounds sterling?^[16]

— Ні, крон.

Капітан ван Тох покрутив головою:

— Е, ні. Стільки я й сам маю, синку. — Він видобув з кишені штанів товсту пачку банкнот. See?^[17]

Потім зіперся ліктями на стіл і нахилився до газетярів.

— Панове, я можу запропонувати вам Ї\$ Їзіпезз. Як це буде?

— Велику справу.

— Я. Велику справу. Для цього ви мусите дати мені п'ятнадцять... ні, стривайте, шістнадцять мільйонів крон. Що скажете?

Репортери знову невпевнено презирнулись. Газетярів часом доводиться стикатись із божевільними, аферистами та винахідниками найдивовижніших гатунків.

— Стривайте, — сказав капітан, — я можу вам дещо показати. — Він полапав товстими пальцями в жилетній кишені, вийняв звідти щось і поклав на стіл. То були п'ять рожевих перлин завбільшки як кісточка з вишні. — Ви знаєтесь на перлах?

— Скільки вони можуть коштувати? — прошепотів пан Валента.

— Ja, lots of money^[18], хлопці. Але я їх ношу тільки... на показ, як зразок» Ну то як, домовилися? — спитав він, простягаючи через стіл широку долоню.

Пан Голомбек зітхнув:

— Пане Вантох, таких грошей...

— Halt!^[19] — спинив його капітан. — Я розумію: ти мене не знаєш. Але спитай про капітана ван Тох в Сурабайї, в Батавії, в Падангу чи де завгодно. Іди спитай, і кожен тобі скаже: Ja, captain van Toch, he is as good as his word^[20].

— Пане Вантох, ми вам віримо, — запротестував пан Голомбек. — Але...

— Стривай, — не вгавав капітан. — Я розумію, ти не хочеш віддавати свої грошики просто так. І слушно робиш, хлопче. Але ти дай грошей на судно, see?^[21] Ти купиш судно, будеш shipowner^[22] і можеш пливти зі мною. Можеш пливти, щоб самому бачити, як я ним порядкую. Але ті гроші, що заробимо там, будуть fifty-fifty^[23]. Це буде чесний business, правда?

— Але ж, пане Вантох, — нарешті вимовив пан Голомбек трохи пригнічено, — у нас нема таких грошей.

— Ну, тоді річ інша, — сказав капітан. — Sorry^[24]. Тоді я не розумію, панове, чого ви до мене прийшли.

— Щоб ви нам розповіли щось, капітане. Адже у вас, напевне, стільки досвіду...

— Авжеж, досвід є, хлопці. Досвіду в мене до біса.

— А ви зазнавали корабельної аварії?

— What? Shipwrecking?^[25] Е, ні. Що ти собі надумав! Коли мені даси добре судно, нічого з ним не може статись. Як хочеш, поцікався в Амстердамі моїми references^[26]. Поїдь і спитай.

— Ну, а про тубільців? Ви знали там тубільців?

Капітан ван Тох труснув головою:

— Це не для культурних людей. Про це я не розповідатиму.

— Ну, то розкажіть про щось інше.

— Я, розкажіть, — підозріливо буркнув капітан. — А ви потім усе продасте якійсь компані[27], і вона пошле туди свої судна. Люди страшенні шахраї, my lad[28], щоб ти знав. А найбільші шахраї — оті bankers[29] у Коломбо.

— Ви часто бували в Коломбо?

— Я, часто. І в Бангкоку, і в Манілі... Хлопці, — раптом промовив він, — я знаю одне підходяще судно. Розкішне судно, і зовсім недорого просять. Стоїть у Роттердамі. Поїдьте гляньте на нього. Це ж недалеко — Роттердам, — він показав пальцем через плече. — Тепер, хлопці, судна страшенно дешеві. Як залізний брухт. А це тільки шість років як спущене на воду, дизельний двигун. Хочете побачити?

— Ми не можемо, пане Вантох.

— Чудні ви люди, — зітхнув капітан і гучно висякався у блакитну хусточку. — А ви не знаєте тут когось такого, хто хотів би купити судно?

— Тут, у Євічку?

— Я, тут або десь поблизу. Я б хотів облагодити свій big business тут, у my country[30].

— Дуже славно з вашого боку, капітане.

— Я. Бо там скрізь страшенні шахраї. І грошей не мають. Ви з newspapers[31], то повинні знати тутешніх тузів — усяких там bankers та shipowners, як це буде — суднохазяїнів, так?

— Судновласників. Ні, ми не знаємо таких, пане Вантох.

— А шкода, — засмутився капітан.

Панові Голомбеку раптом щось пригадалося:

— А ви часом не знаєте пана Бонді?

— Бонді? Бонді... — замислився капітан ван Тох. — Стривай, це прізвище ніби мені знайоме. Бонді. Я, в Лондоні є така Бонд-стріт — от де багатії живуть! Чи не

має він якої контори на тій Бонд-стріт, цей ваш пан Бонді?

— Ні, він живе у Празі, але народився, здається, тут, у Євічку.

— А бодай тобі! — радісно вигукнув капітан. — Правда твоя, хлопче. Це той, що держав на ринку мануфактурну крамницю. Я, Бонді... як же пак його звали? Макс. Макс Бонді. То в нього тепер торгівля у Празі?

— Та ні, то, мабуть, був його батько. Цей Бонді зветься Г. Х. Президент Г. Х. Бонді, капітане.

— Г. Х... — капітан покрутив головою. — Г. Х... Тут не було ніякого Г. Х. Хіба що це Густль Бонді — але той зовсім не був президент. Густль був таке собі веснянкувате єврейське хлоп'я. Так це не може бути він.

— Це таки він, пане Вантох. Ви ж його стільки років не бачили.

— Я, правду кажеш. Стільки років... — погодився капітан. — Сорок років, хлопче. То, може, той Густль і виріс. А що він таке?

— Він президент, правління MEAT — знаєте, отих великих заводів, де виробляють парові казани й таке інше... ну, і голова ще двох десятків акційних товариств та картелів. Дуже великий пан, пане Вантох. Його називають капітаном нашої промисловості.

— Капітаном? — здивувався capitain van Toch. — То виходить, я не єдиний капітан із Євічка? Бісова душа, то Густль також capitain. Треба його побачити. А він має гроші?

— Ще б пак. Без ліку, пане Вантох. У нього, певне, кількасот мільйонів. Це найбагатший чоловік у Чехії.

Капітан ван Тох глибоко споважнів.

— І теж capitain. Ну, дякую, хлопче. Що ж, попливу до нього, до того Бонді. Я, Густль Бонді, I know^[32]. Таке

було єврейське хлоп'ятко. А тепер captain Г. Х. Бонді. Ja, ja, як ті літа спливають!.. — меланхолійно зітхнув він.

— Пане капітане, нам уже пора йти, а то спізнимось на вечірній поїзд...

— Ну, то я проведу вас на пристань, — сказав капітан і почав зніматися з якоря. — Дуже радий, що ви до мене приїхали, панове. Я знаю одного редактора в Сурабайї, славний хлопчина, ja, a good friend of mine^[33]. П'янюга страшенний. Коли хочете, я влаштую вас у газеті в Сурабайї. Не хочете? Ну, як хочете.

А коли поїзд рушив, капітан ван Тох неквапно й урочисто помахав великою блакитною хусточкою. З хусточки випала на пісок одна чимала, неправильної форми перлина. Перлина, якої ніхто ніколи не знайшов.

3. Г. Х. Бонді і його земляк

Як відомо, чим більша ви персона, тим менше написано на табличці коло ваших дверей. Приміром, старшому Максові Бонді треба було малювати великими літерами над крамницею, обабіч дверей і на вікнах, що тут «Макс Бонді, торгівля всіляким мануфактурним та галантерейним товаром: посаг для наречених, полотно, рушники, скатерки й наволочки, ситець і батист, сукна найвищої якості, шовк, гардини, ламбрекени і всякий доклад для шиття. Засновано 1885 року». А коло дверей будинку його сина Г. Х. Бонді, капітана промисловості, президента компанії MEAT радника комерції, члена біржового комітету, віце-голови Спілки промисловців, Consulado de la Republica Ecuador^[34], члена численних правлінь і т. д. і т. ін., прикріплена вже тільки маленька чорна скляна табличка з золотими літерами

БОНДІ

І все. Просто Бонді. Хай інші пишуть на своїх дверях «Юліус Бонді, представник фірми «Дженерал моторс», або «Д-р мед. Ервін Бонді», або «С. Бонді і К°», але є один-єдиний Бонді, який — просто Бонді, без жодних дальших пояснень. (Я гадаю, що у папи римського на дверях написано просто «Пій», без ніякого титулу й без порядкового номера. А в господа бога й зовсім нема ніякої таблички ні на землі, ні на небі. Кожен сам повинен знати, що він тут живе. А втім, це сюди не стосується, це я просто так, мимохідь зауважив).

Ось перед цією скляною табличкою одного спекотного дня й зупинився добродій у білому моряцькому кашкеті і витер блакитною хусточкою м'ясисту потилицю. «Який пишний дім, хай йому біс», —